

KOZÁRI JÓZSEF

A 35. HARCKOCSIEZRED AZ 1956. OKTÓBERI ESEMÉNYEKBEN

(Ez a tanulmány az OTKA T 025164. sz. pályázatának anyagi támogatásával készült.)

Abstract: (*Das 35. Panzerregiment in Verpelét nach 1956*) Die Abhandlung beschäftigt sich mit der Rolle des 35.-n Panzerregiments in Verpelét in der Epoche der Revolution 1956. Nach den Erinnerungen der Offiziere aus dem Regiment und nach archivarischem Material ist der Verfasser in den Besitz neuer, tatsaufdeckender Angaben gelangt. Das Regiment kam aus Miskolc nach Verpelét und nahm auch an den Ereignissen um Eger teil. Interessante Angaben werden über die Beziehungen zu den sowjetischen Truppen veröffentlicht. Die Wendung am 4.- November und ihre Wirkungen auf das Regiment (zum Beispiel Fluchten) werden auch analysiert und vorgestellt. Bis auf 1957 wurde die Gesamtstärke und die Disziplin wiederhergestellt. Die zum ersten Mal veröffentlichten Angaben sind unerlässlich bei der weitumfassenden Bearbeitung des Themas. (die Rolle der Region in der Revolution 1956)

Dolgozatunk alapját a verpeléti 35. Nehézharcokosi-ezred 1957. január 3-án kelt jelentése képezi, amely a Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökének parancsára az alakulat történetét foglalja össze az 1956. október 23. és december vége közötti időszakban. Munkánk elkészítésében segítségünkre volt három, a tárgyalt időben Verpeléten szolgálatot teljesítő katonatiszt, akiknek emlékei reményeink szerint valamelyes életet lehelnek a hivatalos dokumentum meglehetősen száraz lapjai közé. Ez úton mondunk nekik köszönetet az önzetlen segítségért, és az adatgyűjtés során elszenvedett fáradságért.

Dolgozatunk elején célszerűnek láttuk adatközlőinket bemutatni:

A hadműveleti tiszt: „Lakatosnak tanultam, de amikor fölszabadultam a környéken nem volt munka. Ezért mentem Paksról Pestre. Ott adódott a lehetőség, hogy tiszti iskolára menjek. 20 évesen bevonultam Tatára, a páncélostiszti iskolára. A kétéves iskola elvégzése után Miskolcra kerültem szakaszparancsnoknak, mint páncélos hadnagy.”¹

A titkos iratokat kezelő iroda vezetője, az úgynevezett T tisz: „1949. áprilisában vonultam be az Esztergom tábori páncélos alakulathoz tényleges katonai szolgálatra. 1950. szeptemberig sorkatonaként szolgáltam. Akkor önként jelentkeztem tiszti iskolára. Tatára kerültem a Rákosi Mátyás Páncélostiszti Iskolába. 1951. szeptember 16-án, a 11 hónapos tiszti iskola sikeres elvégzése után avattak páncélos alhadnaggyá. Az avatás után Miskolcra helyeztek a 35. nehéz harckocsi és rohamlőveg ezredhez. Harckocsiszakasz-parancsnokként kezdtem, majd a törzsszázad parancsnoka lettem. 1955-ben a T iroda vezetőjét leváltották, és az ezredparancsnok engem bízott meg, hogy a T irodát ideiglenesen vezessem. 1956-ban tehát a titkos anyagokat kezelő, és azokért felelős tisz voltam az ezrednél.”²

Az ezred törzsfőnöke: „Gyulai születésű vagyok. 1928. november 6-án születtem. Ott végeztem el a hat elemi, utána különbözetivel a négy polgári is. Ez 1944 áprilisában volt, mert a bombázások, és a közeledő harci cselekmények miatt előrehozták az évvárót. Kadétiskolára szerettem volna menni Nagyváradra. Többen is voltunk, akik a katonai pályát választottuk volna, sajnós azonban olyan nagyok voltak az anyagi követelmények, hogy azt a család nem tudta vállalni. Így aranykalászos tanfolyamra kerültem, amit 1946-ban végeztem el, majd 1947-ben mezőgazdasági gépkezelői vizsgát tettem. Biztos megélhetésre volt szükség, már a család miatt is, hiszen apámat német nemzetisége miatt elvitték málenkij robotra, és ottmaradt Sahtiban, a Donyec medence egyik bányájában. Aki hazajötték mondták, hogy meghalt hastífuszban. Hivatalos értesítést azóta se kaptunk. Amikor olvastam a Kossuth Lajos Katonai Akadémia toborzási felhívását, azonnal jelentkeztem. A jelentkezési lapomat maga Nyíri Sándor országgyűlési képviselő, a parasztpárt politikusa vitte fel Pestre. 1948. április 15-én kaptam meg a behívót Szekszárdra. A szekszárdi csapatgyakorlat már az akadémia előkészítője volt. 1948. októberében vonultunk be az akadémiára. Én a rohamtüzérséghez kerültem. Nem voltunk sokan. Társaim közül – Mórocz Lajos, Nagy Lajos, Csémi Károly, Kiss Sándor – később többen magas beosztásokba kerültek. 1949. július 17-én avattak fel alhadnaggyá, ami azt is mutatja, hogy az eredetileg 4 évesnek hirdetett akadémia tanulmányi idejét alaposan megrövidítették. Tisztté avatásom után a tatai Rákosi Mátyás Páncélostiszti Iskolára kerültem egy rövid időre, majd az aszódi önálló páncélos zászlóaljhoz helyeztek, onnan pedig ütegparancsnoki beosztásba Süttőre. Közben felvételiztem a különleges tanfolyamra, s ennek eredményeképpen 1950. novemberében a Szovjetunióba kerültem a Sztálin Páncélos Akadémiára. Egy éves előkészítő után kezdhettük el a négy éves akadémiát. 1955. augusztus 9-én végeztem harckocsizó, és gépkocsizó lövész magasabb képzettségű tisztként. Innen kerültem Verpelétre századosként.”

A 35. nehézharckocsi ezred 1956 októberében Verpeléten állomásozott. A Horváth István alezredes parancsnoksága alatt lévő alakulat hadsereg közvetlen egységnek számított, mert a Bérces Emil alezredes által vezetett gyöngyösi székhelyű 4. hadosztályt, melyhez a verpelétiak korábban tartoztak, 1956 nyarán feloszlatták. Az egykori hadosztályparancsnok a szerzővel folytatott beszélgetés során viszont úgy emlékezett, hogy a 18. páncéloshadosztály székhelye volt Gyöngyös, és nem a negyediké. Ezt az alakulatot oszlatták föl, s így kerültek a verpelétiak hadsereg közvetlen állományba.³ Bérces Emilnek ezt a közlését eddig ismert forrásaink nem erősítik meg.

Az alakulat Miskolcra került Verpelétre. Erre az eseményre az ezred egykori hadművelleti tisztje a következőképpen emlékezett: „Aldebrőn voltunk nyári táborban, és onnan már nem is mentünk vissza Miskolcra, hanem Verpelétre helyezték az egész ezredet. Az addig ott állomásozó ezred ugyanis nagyon rosszul szerepelt a szemlén. Nem megfelelő minősítést kapott, és akkoriban az volt a szokás, hogy amelyik ezred nem megfelelő, azt feloszlatták. Ráadásul akkortájt kezdték a páncélosokat a városokból vidékre helyezni. Rongálják a kövegetet, mondták, meg a mozgatásuk is nagy feltűnéssel járt. Hát így kerültünk Verpelétre.”⁴ Nem kétségbe vonva a visszaemlékező közlését úgy véljük, hogy a fentiekben kívül az 1953-ban, a hadseregben megindult leépítések is szerepet játszhattak a korábbi verpeléti alakulat feloszlásában.

Ugyanez az időszak az ezred hajdanvolt törzsfőnökének emlékezetében a következőképpen él: 1955. októberében, szinte a 35. nehézharckocsi-ezreddel együtt, melyet szintén akkor helyeztek ide Miskolcra, kerültem Verpelétre. A 4. gépesített hadosztály kötelékébe tartoztunk, amelynek központja Gyöngyös volt, parancsnoka pedig Bérces Emil alezredes.”⁵

Nem mindenben egyeznek a törzsfőnök által elmondottakkal a T iroda egykori vezetőjének emlékei: „1953-ban az alakulatot Verpelétre helyezték. Gyakorlaton voltunk a környéken, és a gyakorlatról már nem is mentünk haza Miskolcra, hanem egyenesen behúztak minket ide, Verpelétre. A lakatya akkor még félkész állapotban volt. Telephely nem is volt, azt a lőszer-raktár területén helyeztük el ideiglenesen. A körülmények meglehetősen mostohák voltak.

„Az ezrednek 66 harckocsija és rohamlövege volt, – folytatta az egykori törzsfőnök – és rengeteg tisztje, hiszen minden harckocsi parancsnoka tiszt volt. 195 tiszt szolgált a harckocsiezrednél. A technikánk ISZ-2 nehéz harckocsikból és ISZU 122-es rohamlövegekből állt. Nemcsak nehéz fegyverek voltak, de a kezelésük is nagyon nehéz volt – szúrta közbe a T tiszt. Ezek még második világháborús típusok voltak, az sem kizárt, hogy harcoltak is ott. Sajnos a sebességváltó, a kihajtómű, és a motor kis teljesítményűek voltak. A kihajtóművön ugyan módosítottak, hogy nagyobb erőt fejtsen ki, de

az eredmény az lett, hogy egymás után robbantak szét a sebességváltók, mert nem bírták a megterhelést. Előfordult, hogy 11 harckocsival indultunk egy gyakorlatra, de csak egy ért oda, a többi útközben lerobbant. Jött a „tadó”, a hadosztály tanácsadója, egy szovjet ezredes, és kérdezte: „törzsfőnök, hol vannak a harckocsik? Lerobbantak – válaszoltam. Hát mit csinálnak maguk, hogy állandóan lerobbannak? Nem mondhattam, hogy ilyen technikát kaptunk, pedig ez volt az igazság.”⁶

A tisztek hangulata meglehetősen feszült volt, hiszen akkortájt napirenden volt a hadsereg csökkentése. Az állandó leszerelések nagy bizonytalanságban tartották őket. „Rengeteg tisztet leszereltek az ezredtől – idézi vissza a törzsfőnök. Szakaszparancsnokokat, kocsiparancsnokokat, technikusokat. A magasabb parancsnoki állomány zömében maradt, bár az én elődömet, a törzsfőnököt is leszerelték. Ugyanakkor sok új tiszt is került ide. Például Medvegy Mihály, az 1. Harckocsi zászlóalj parancsnoka. Rövidesen új ezredparancsnokot is kaptunk Horváth István alezredes személyében, akit Kalocsáról vezényeltek hozzánk”.⁷

A feszültséget az is fokozhatta, hogy „tishti lakások nem voltak, a nők tiszteknek a családjuktól távol kellett élni, ugyanakkor parancs volt arra, de a szolgálati szabályzat is előírta, hogy tiszt a laktanyában nem lakhat. Így aztán a községi tanács közbenjárásával kiközvetítettek bennünket házakhoz. A tanács felmérte, hogy hová, hány embert lehet elhelyezni. Tehát kint laktunk házaknál – emlékezett a T iroda vezetője.”⁸ „A tiszteket akkortájt magánházaknál helyezték el – mesélte a hadműveleti tiszt. Nekünk kellett fizetni az albérletet. Én például 100 forintot fizettem egy ágyért, ami egy fűtetlen szobában állt. Itt ismerkedtem meg a feleségemmel, és 1955 őszén megnősültem. Akkor lettem igazán verpeléti lakos.”

1956. október 24-én 03.15-kor a vezérkari főnök riadókészültségbe rendelte az ezredet. A parancsot 05.40-re teljesítették.⁹

„Ügyeletes tiszt voltam október 23-án, amikor kitört a forradalom, vagy ahogy később mondták ellenforradalom – emlékezett az egykori hadműveleti tiszt.”¹⁰ Éjszaka egy óra körül csörgött a telefon. Egy rejtjelezett távmondattal érkezett. A távmondatot leadó megkérdezte, ki vette a távmondatot. Megadtam a fedőszámom, és megkérdeztem, ahogy ez a szabályzatban volt, hogy ki adta az üzenetet. Ő is megadta a fedőszámát. Amikor a táblázaton azonosítottam melegen lettem. Közvetlenül a HM ügyeletes tábornoka telefonált. Azonnal visszahívtam, és megerősítettem a távmondatot. A HM igazolta is, és utasított hogy sürgősen fejtsem meg. A távmondattal a megfejtés után így szólt: Harci riadó. Készüljön fel menetire, Budapestre. Gondolkodtam, mi van, mert mi ott, abban a nem túl központi fekvésű faluban nem tudtunk semmit. Felhívtam az ezredparancsnokot, de előbb megint visszahívtam a HM-et, hogy igazolják a parancsot. A parancsnok utasított, hogy rendeljem

el a riadót, azonnal jön. Az alakulat megkezdte a riadó végrehajtását. Élesre málháztunk. Jött az ezred pk. az ezred besorolt a telephelyre és menetre kész volt. Ez volt az utolsó parancs. A tisztek pisztolyában éles lőszer, a harckocsikban úgyszintén. Aztán vártunk. Indulási parancs nem jött, így helyben maradtunk.”

Október 23-án jöttem vissza Pestről – idézi emlékeit a T tisz. Budapesti származású vagyok, rokonaim ismerőseim mind ott élnek. Ha tehettem, haza utaztam. Előző nap, október 22-én a Móricz Zsigmond körtéren sétálva, – azon a környéken laktunk – arra lettem figyelmes, hogy az újságárusok körül hatalmas tömeg verődik össze, és az emberek szinte verekednek az újságért. A Petőfi Kör valamelyik vitájáról volt benne tudósítás. Nekem 23-án reggel kellett szolgálatba lépnem, így az éjszakai vonattal hajnali fél ötkor érkeztem Verpelétre. Egész nap rendesen ment a munka. A Pestről később érkezett tisztek már felháborodott tömegről számoltak be, de különösebbet nem tudunk. 24-én hajnalban helyeztek bennünket riadókészültségbe. A kiértesítők, – akkor még gyalog jártak – kijöttek, a tiszti állomány bevonult a szolgálati helyére. A katonák előkészítették a harci technikát, és megkezdtek a bemálházást. Felkészültek a menetre. Az alakulatnak három óra alatt kellett elérni a harckészültséget. Akkor két óra 25 perc alatt teljesítettük. A parancsnok összehívta a tiszti állományt a parancsnoki épület elé, és eligazítást tartott. Akkor rendelte el, hogy minden tiszt köteles a géppisztolyát is magához venni. Abban az időben nekünk nem volt kiadva a géppisztoly, csak oldal-fegyver, azaz pisztoly volt nálunk. Felvettük a géppisztolyainkat és a parancs szerint éles lőszert táraztunk. Egyelőre vártunk, mert más parancs, menetparancs nem érkezett. A zászlóaljok besorolási rendben álltak az alakuló téren. Parancs azonban nem jött. Még a riadókörlet elfoglalására sem. Így hát maradtunk a laktanyában.

Ezekre az órákra a törzsfőnök másképpen emlékezik. „Október 24-én hajnalban helyeztek harckészültségbe bennünket. Behívtuk a tiszteket, de úgy emlékszem, hogy a technikát nem készítettük elő. Arra emlékszem, hogy hallgattuk a rádiót, és a rádióból lövöldözést lehetett hallani. Az ezredparancsnok által tartott eligazítást nem tudom pontosan felidézni. Arra sem emlékszem, hogy a Pestre vonulás szóba került volna. A riadókor szükséges munkák maradéktalan elvégzésére, a riadókörletbe való kivonulás pontos előkészítésére hívta fel a figyelmet. Arra is emlékszem, hogy ez alatt beszélgettek az emberek. Beszélgettek, és ugyanúgy éreztek, mint én, vagyis hogy valami változás szükséges, de ugyanakkor arra is határozottan emlékszem, hogy az ezredparancsnok kijelentette, az ezredet együtt kell tartani, fegyvert nem adunk ki.

Az ezred tehát maradt és várt. A honvédelmi minisztériummal kapcsolatot létesíteni szinte lehetetlen volt, ha mégis felvették a telefont, mindig az a

válasz érkezett, hogy a parancsnok döntsön saját hatáskörben belátása szerint. Az ezred jelentése csak egy október 24-i parancsnoki intézkedésről számol be: 21 órakor 20 fővel megerősítették a Mátravidéki Fémművek gyárőrségét.¹¹

Október 25-én két távmondat is érkezett a vezérkari főnöktől. Az egyik alapján, amelyet 11.30-kor vettek, az ezred felkészült a Budapestről vidékre tartó, vagy a fővárosba igyekvő fegyveres csoportok lefegyverzésére, a másik értelmében pedig 15.15-kor a laktanyát címer nélküli nemzeti színű zászlóval lobogózták fel. A zászlót a kapura tűzték ki. 21 órakor 25 fős váltást küldtek a Mátravidéki Fémművekbe. Hogy mi történik Budapesten és az országban, arról az ezred semmiféle hivatalos tájékoztatást nem kapott.¹² „Nem tudtunk mi semmit – emlékezett a hadműveleti tiszt. Az Ács Jancsi volt a Dunántúlon, és amikor visszajött, már nem volt vállapja meg sapkarózsája. Ő mondta, hogy nagy balhé van Budapesten.”

A törzsfőnök szerint: „a tisztek hangulatára október 24-e után a felszabadultság érzése volt jellemző, bár lehet, hogy ezt csak én láttam így, mert számomra az volt. Igaz, hogy nem ismertem a beszolgáltatások, a padlóasszerek, és a Rákosi korszak egyéb jellegzetességeinek gyötrelmeit, hiszen én azok alatt az évek alatt a Szovjetunióban voltam iskolán, s a rövid nyári szabadság alatt az ember egész mással volt elfoglalva itthon. De nem voltunk vakok. 5 évet töltöttem a Szovjetunióban. Rengeteget kellett tanulnunk, de azért volt időnk ismerkedni is. A nyelvet tökéletesen megtanultuk, lányoknak udvaroltunk, s azt láttuk, hogy a valóság egészen más, mint amit mondanak nekünk. Mert mit gondoljon az ember, ha hazafelé utazva egy állomáson a vonatot a helybeliek szinte megrohanják kenyérért. A büfékocsik ugyanis mindig fel voltak töltve. Azt is láttuk, hogy hogyan él a nép odakint, és az sehoggy sem egyezett a propagandával. Persze erről még egymás között sem beszéltünk. Nem lett volna tanácsos, ha el akartuk végezni az iskolát. Fülek ugyanis mindenütt voltak. Nohát ezért volt nekem felszabadultság érzésem az októberi napokban. Reméltem, hogy valami jobb jön.”

Október 26-án az egri rendőrkapitányság értesítette az ezredparancsnokságot, hogy fegyveres csoportok tartanak Verpelét irányában Budapest felé. Az értesítés után, a vezérkari főnök parancsa szerint lezárták a településen átvezető utakat. A hajnali órákban, egy Tarnaszentmária irányából érkező, három tehergépkocsiból álló konvojt tartóztattak föl az útelzárók. A teherautók utasait, – 210 embert – lefegyverezték, és őrizetbe vették. 45 darab, különböző típusú puskát, és két pisztolyt koboztak el. A lefegyverzést 40 fő hajtotta végre két tiszt irányításával. Az akció során fegyveres összetűzésre nem került sor.¹³

„Én az egri úton voltam az útelzáróknál – idézi emlékeit a hadműveleti tiszt. Két harckocsival mentünk. A tankok megálltak egymás mellett. Nem

szorosan, hanem az út két szélén, aztán keresztbe fordították a csöveket. Úgyhogy ott átmenni nem lehetett. De nem is jött arra senki.”¹⁴

A T tiszt a Tarnaszentmáriai útelzárók között volt. „Egerből a rendőrségtől jött az értesítés, hogy Mezőkövesden lefegyverezték a rendőrséget, és a fegyveresek Verpelét felé tartanak. Sötét volt, még amikor kimentünk a közvetlenül a laktanya mellett elhaladó Tarnaszentmáriai útra. Itt egy harckocsi az út mellé állt, a katonák pedig két oldalt az út menti árokba húzódtak. Nem emlékszem hányan voltunk. Amikor a Tarnaszentmária felől érkező gépkocsik elérték az árokban lévő katonák sorfalát, a harckocsi kiállt az útra és feltartóztatta a menetet, ugyanakkor a katonák két oldalról a teherautók mellé lépve a gépkocsik elhagyására szólították fel az utasokat, majd az úton felsorakoztatták őket. Feltartott kézzel kellett bevonulniuk a laktanyába, ott vették el tőlük a fegyvereket. A motozásnál néhány fiatal gyerek zsebéből, ha hiszi, ha nem csúzli került elő. Azok is odakerültek az elkobzott fegyverek közé. 5 vagy 6 sorkatona is volt a csoportban, és ha jól emlékszem nyolc nő. Az egyik csecsemővel. A katonákat a fogdába vitték, a többiek szobákban meg a parancsnoki épület pincéjében lettek elhelyezve. Másnap parancsot kaptunk a fogva tartottak elengedésére. Hogy hova mentek tovább azt nem tudom. Sokan nem ültek vissza a teherautókra, hanem gyalog indultak a községen keresztül valamerre. A termelőszövetkezet párttitkára még meg is próbálta feltartóztatni őket, ami persze nem sikerült, és a laktanyából kért segítséget. Akkor mondtuk neki, hogy parancs érkezett a szabadon bocsátásukra.”

„A miskolciakat mi már vártuk – idézte fel a törzsfőnök. Elvettük tőlük a fegyvereket, és a legénységi étkezdében helyeztük el őket. Ott kaptak élelmet, – mi étkeztettük őket – de ágyakat nem tudtunk adni, mindenki aludt, ahol tudott. Két napig ott voltak. Utána jött ugye, hogy forradalom, mindenkit haza köll engedni. Akkor elengedtük őket. Engem küldtek, hogy közöljem velük, a kormány határozata értelmében szabadok. A fegyvereiket nem kapják ugyan vissza, de szabadon távozhatnak. Arra emlékszem, hogy én már sapkarózsa nélkül mentem be. Ujjongva fogadtak, hogy már nincs vörös csillag a sapkámon. A csoport fiatalokból állt, főiskolásokból, egyetemistákból. Nők nem voltak velük. Én legalábbis nem emlékszem, hogy lettek volna.”

Az ezredparancsnok a jelentés szerint is október 26-án rendelte el a sapkarózsa és a címerek levételét. Ugyanakkor utasította Beke Árpád hadnagyot, hogy két harckocsival vonuljon Egerbe, a megyei pártbizottság védelmére.¹⁵

Október 27-én, mint arról fentebb már beszámoltunk, a letartóztatottakat szabadlábba helyezték, és a három tehergépkocsit visszaindították Miskolcra.¹⁶ Ezen a napon megmozdulás volt a Mátravidéki Féművekben. Hogy ez

pontosan mit jelent, azt a dolgozat alapjául szolgáló forrás nem említi, csak a tényt regisztrálja, és megemlíti, hogy 20 főt küldtek az események megfelelő mederben tartására. A gyárban megalakult munkástanáccsal való megegyezés alapján az objektum őrzését és védelmét az ezred vette át.¹⁷ Gyűlések és tüntetések voltak a környező községekben és Verpeléten is. Az alakulat mindenütt gondoskodott a közrend védelméről. A verpeléti tömeggyűlésre például az 1. zászlóalj személyi állományát vezényelték ki. Rendbontás nem történt. Az egyik résztvevő úgy emlékezett, hogy: „voltak ugyan akik hergelni akarták a népet, de hogy úgy mondjam, nem vették a lapot.”

A faluban semmiféle atrocitásra nem került sor. „A tanácselnököt leváltották. Lehet, hogy meg is fenyegették ezt nem tudom, de elképzelhető. A megalakuló forradalmi tanácsnak Répa János bácsi, azaz Molnár János lett az elnöke, őt választották meg” – idézte fel a hadműveleti tiszt.

Október 28-án az ezredparancsnok utasítására Verpeléten és környékén megalakult a nemzetőrség. Feladata a közrend védelme volt. Fegyvert a verpeléti laktanyából kaptak. Ezek nem hadipuskák, hanem a feltartóztatott miskolciaktól elkobzott, és a civilektől bevont fegyverek voltak. „Amikor a nemzetőrség megalakult, mi azokat, és csak azokat a fegyvereket adtuk ki nekik, amit a miskolciaktól elvettünk. Ezek nem voltak komoly fegyverek. Kispuskák voltak. Hadipuska nem volt közöttük. Ezeket adtuk ki Recskre, Parádra, meg ide Verpelétre is” – magyarázta a törzsfőnök.

Verpelét nemzetőrparancsnoka Pióker László főhadnagy lett. A nemzetőrököt segítő Kovács Miklós főhadnagy 10 fővel járőrszolgálatot látott el a környéken. A hadműveleti tiszt az ezredparancsnok utasítására szintén a nemzetőrség állományába került. „Az én feladatom ez után az ezredparancsnok utasítására az volt, hogy a faluban ügyeljek a rendre. Én ki is mentem egy tisztársammal, Pióker Lászlóval. Ettől kezdve én csak rádión tartottam a kapcsolatot a laktanyával. Hogy miért esett rám a választás, gondolom, mert akkor még legényember voltam, jól futballoztam, így ismertek a faluban, talán mondhatom, hogy a sport révén népszerű voltam.”¹⁸

„A Pióker is focizott – emlékezett a T tiszt. A futballmeccsek eseményszámba mentek a faluban. Egy-egy mérkőzésen nagyon sokan kint voltak. A focistákat mindenki ismerte és tisztelte. Talán ezért esett a parancsnok választása őrá.”

Mínthogy a felsőbb parancsnokságoktól csak elvétele kaptak információt, az ezredparancsnok úgy döntött, hogy tájékozódás céljából Budapestre küldi Gubacs Gábor, és Kalocsai Tamás főhadnagyokat.¹⁹

Október 29-én a Honvédelmi Minisztérium utasítására az elvtárs megszólítást bajtársra cserélték. A környező községek kérésére az alakulat több teherautóval segítette a fővárosba történő élelmiszerszállítást.

„Szállítottunk élelmiszert Pestre – idézte emlékeit a jelentést olvasva a törzsfőnök. Összeszedtük a faluban és felküldtük. Tulajdonképpen nem is kellett összeszedni, mert mindenki hozta, nekünk csak a szállításról kellett gondoskodnunk. Az egyik pesti útról visszatérve egyik tizedesünk, – a nevére már nem emlékszem – jelentette, hogy egy ávós támadást kísérelt meg ellenük és ő lelőtte. A hírt nagy ovációval fogadták a laktanyában. Az ezredparancsnok azonnal előléptette szakaszvezetővé, bekerült a napiparancsba, amely a szakaszvezetőt példaképpül állította az állomány elé. A fordulat után ezt a napiparancsot a parancsnok javaslatára átírtuk. Később ezt számon kérték rajtam.

„Én is voltam Pesten élelmet szállítani – mesélte a hadműveleti tiszt. A forradalmi bizottság kihirdette, hogy akinek valamije van a pestiek számára, hozza a tanácsházára. Hoztak is szép számmal, sonkát, szalonnát, kenyeret. Azokat a nagy házi kenyereket, amiket az otthoni kemencékben sütöttek. Először a Pióker Laci volt Pesten három teherautó élelemmel, katonai kísérettel, azután én. Szintén három katonai teherautóval és egy civil fakarusszal. Én a civil kocsiban ültem a sofőr mellett, minket követtek a többiek. Felértünk a Baross térre, a Keleti elé. Sajnos ott olyat láttam, amit nem vártam a felkelőktől. Egy katonaruhás férfi, valószínűleg ÁVO-s volt lábánál fogva egy teherautó után kötve, és ott húzták a téren körbe, körbe. Nagyon megborítanóztatott a dolog, pedig szimpatizáltam a felkelőkkel. Két géppisztolyos, viharkabátos felkelő minket is megállított, levetették a csillagot a sapkáról, és a váll-lapot is a rangjelző csillagokkal, aztán lefegyvereztek. Ez megint felháborított, hiszen velük voltunk, nekik vittük az élelmet, de nem volt mese, elvették a pisztolyomat és a katonák fegyvereit. Csak egy pár kézigránátom maradt, mert azt eldugtam. Az egyik viharkabátos felült előre a sárhányóra, és azt mondta, majd ő elvezet oda, ahová az élelmet kell vinni. Azt hiszem a Korányi kórházban voltunk, ott pakoltunk le az élelem egy részét, azután a felkelők főhadiszállására vittük, ami a kocsin maradt. Hogy ez hol volt, arra már nem emlékszem, ők mondták hogy ez a főhadiszállás. Az úton hazafelé nem volt semmi baj. Nem tartóztattak fel bennünket, csapatmozgásokat sem észleltünk. Hazaérve számomra megint elcsendesedett minden.

A T tiszt is volt Pesten. „Bár én november 4-e után – mesélte. Azért emlékszem, mert már kétnyelvű igazolványunk volt, és az orosz parancsnok is aláírta. Egy honvédségi cseppel mentünk. Stimecz őrmester volt a kísérem. Verpeléten és Kisnánán vettünk fel egy-egy fél koci élelmet. Volt abban hús, bab, krumpli, meg minden, amit nélkülözni tudtak. Bor is. Civilek is jöttek a községből. Budapesten a Korányi Kórházban akartuk leadni az élelmet, de ott már nem fogadták. Azt mondták, hogy ott már annyi élelem, van, hogy nem tudják hova tenni. Mi meg mit csináljunk ezzel, vissza csak nem vesszük, úgy döntöttünk, hogy kiosztjuk a lakosságnak. Megálltunk a Móricz

Zsigmond körtéren. Jöttek az emberek, mi meg, kinek kell liba, kinek kell kacska, kinek hús, krumpli, úgy adogattuk le. Egy férfi bort szeretett volna vinni; de, mivel semmiféle edénye nem volt, azt kérte, legalább a hordóból had igyon. Amikor minden elfogyott leadtuk neki a csövet, hogy szívhasson a hordóból. Tisztességesen megszívta, Mi nem szóltunk, a sofőrnek, hogy várjon még egy kicsit, az meg látva, hogy a kocsi kiürült, elindult. A borszerető polgár csövel a szájában szaladt utánunk még egy darabig. Visszafelé Gödöllő környékén a szovjetek megállítottak bennünket, és kérdezték, van-e nálunk fegyver. Mondtam, hogy nálam van, de van engedélyem is. Azt meg is mutattam. Kérdezték, hogy a többieknél van-e, mondtam, hogy nincs. Nem tudtam, hogy a Stimecz őrmester, bár mondtam neki, hogy ne tegye, mégis hozott fegyvert. Ez a motozásnál ki is derült, úgyhogy bevittek bennünket a parancsnokságra, és nem kis nehézségembe került, míg sikerült elérnem, hogy elengedjenek.

Október 30-án háromtagú küldöttség indult az ezredparancsnok vezetésével Miskolcra, az ottani forradalmi munkástanácshoz. Miskolcon egyébként volt a verpeléti ezrednek egy alakulata, egy kivonuló tüzérosztály. Indulás előtt a parancsnok felszólította az elhárító tiszteket, hogy foglaljanak állást az eseményekkel kapcsolatban. Válaszukban: „elítélték az ÁVH-sok piszkos magatartását, bejelentették, hogy nem azonosítják magukat bérgyilkosokkal, hanem harcolnak a függetlenségért.”²⁰ Ugyanezen a napon parancs érkezett a Honvédelmi Minisztériumból, amely elrendelte a forradalmi katonatanácsok megválasztását.²¹

A katonatanács megválasztására az ezred jelentése szerint a következő napon, október 31-én került sor. Tagjai a következők voltak: Szendrő Géza főhadnagy, Dinnyés László főhadnagy, Deres István hadnagy, Takács László hadnagy, Duka Félix szakaszvezető, Zérci István szakaszvezető, Barabás József tizedes, Koseczki Barnabás tizedes és Oravecz József őrzvezető. A jelentés nem nevezi meg a katonatanács elnökét. Az egykori tisztek úgy emlékeztek, hogy Dinnyés főhadnagy töltötte be ezt a tiszteket, de van olyan forrásunk is, amelyik Szendrő Gézát teszi meg elnöknek.²² A katonatanács megalakulása után két határozatot hozott. Megszüntette a politikai apparátust, és a politikai munkások parancsnokhelyettesi beosztását az ezrednél, majd a Központi Forradalmi Katonatanács utasítására az elhárító tiszteket – korábbi nyilatkozatuk ellenére – eltávolította az alakulattól. „A III/4 csoportfőnökség állományába tartozó elhárítók arra kértek, hogy adjak nekik gépkocsit, hogy elköltözhessenek. Nem volt különösebb baj velük, de féltő volt, hogy őket, vagy családjukat támadás éri, ezért családotul elköltöztettük őket” – adta meg a magyarázatot a törzsfőnök.

A parancsnok Miskolcra visszatérve, az ottani munkástanáccsal kötött megegyezés alapján 5 tiszteket és 75 katonát útba indított a borsodi megye-

székhelyre, az ezred ottani raktárainak őrzésére. A honvédelmi miniszter parancsa értelmében október 31-én az ezrednél megszűnt a váll-lapok viselése.

November 1-én megkezdődött az ezred körkörös védelmi tervének a kidolgozása. A jelentést készítők tudni vélték, hogy a községben listát állítottak össze a kivégzendőkről, s ezen a korábbi párt és tanácsi és termelőszövetkezet vezetőinek neve mellett az ezredparancsnok és több tiszt neve is szerepelt.²³ Ez a lista eddigi ismereteink szerint csak az ezred jelentésében fordul elő. Más forrás nem említi. A nap folyamán megjelent a laktanyában Peres Sándor mérnök hadnagy, és azzal a felkiáltással, hogy „mit keresnek még itt a Sztálinista és Rákosista tisztek,” követelte a forradalmi katonatanács összehívását, és a volt politikai apparátus tagjainak letartóztatását.

Novemben 4-ig forrásunk semmiféle eseményt nem örökített meg.

„Továbbfolytattuk a közbiztonsági járőrözést a faluban – idézte fel a hadműveleti tiszt, aki a nemzetőrség egyik irányítója is volt. Vigyáztunk a rendre. Szovjet harckocsik is vonultak át a falun. Hogy mikor arra nem emlékszem. Medvegy Miska ment eléjük, mert megtudtuk, hogy a civilek meg akarják támadni az oroszokat. Ebből pedig semmi jó nem jött volna ki a falu, de elsősorban a támadásban résztvevők számára. Medvegy százados jól beszélt oroszul, hiszen kint végzett, hadmérnök volt. Ő beszélt velük. Hogy mit azt nem tudom pontosan, de az értelme az volt, hogy vonuljanak át gyorsan, akkor elkerülhető az összetűzés. El is mentek. Éjjel aztán ébresztenek engem, hogy egy súlyosan sebesült polgári személyt kell kórházba szállítani. Azért jöttek hozzám, mert, a kijárási tilalom miatt a mentő nem jött ki Egerből, nekem pedig volt egy második világháborús orosz kis GAZ szolgálati kocsim. A sebesült nagyon rossz állapotban volt. Állítólag nekiment az egyik szovjet tanknak. Fel akarta borítani. Verpelét híres bortermő terület. Október a szüret ideje. Nem kizárt, hogy a murci adta a tanácsot a támadónak. Kérdeztem az egyik katonámat, akit jól ismertem, mert a futbalcsapat kapusa volt, bejön-e velem Egerbe. Azt mondta, be. Akkor fogd a géppisztolyt meg néhány gránátot és gyerünk. Elmentünk az emberért, és a sógorával együtt felvettük. Elindultunk. Szalók után a Kápolna környékén, a nagy kanyarnál harckocsik nyomait vettem észre. Rövidesen bele is futottunk egy orosz harckocsi egységbe. Megállítottak bennünket. Én nem tudtam oroszul, ezért kézzel-lábbal próbáltam magyarázni, hogy beteget viszek kórházba, de a szovjet százados nem akart engedni. A tankok sakktáblaszerűen zárták el az utat, csak közöttük szlalomozva lehetett volna továbbmenni. Ez reménytelen volt. Azt ajánlottam a századosnak, hogy cseréljünk embert. Az én egyik katonám itt marad, ő pedig elküldi velem az egyik emberét, és, majd ha visszajövünk, kicseréljük őket. Ebbe ő nem ment bele, illetve csak úgy, hogy én hagyjam ott az egyik emberemet, de ő nem küld velem senkit. Eb-

ben maradtunk. Elindultunk tovább, kerülgettük azokat a böhm monstrumokat, nem T 34-esek voltak, és igyekeztünk a kórházba. Egerben a fő utcai kórház már tele volt, ott nem fogadtak, mondták, hogy menjek a másikba. Igen ám, de én nem voltam ismerős Egerben. Fogalmam sem volt merre kell menni. Egy fehér köpenyes férfi felajánlotta, hogy megmutatja, én meg megígértem neki, hogy visszavitetem a sofőrrel. Valahova a minaret környéke mentünk. Ahogy odaértünk, a sebesültet azonnal a műtőbe vitték. A sofőr visszament a kalauzunkkal. Amint várok rá kivágódik a bejárat ajtó, az én sofőröm rohan vissza a kísérőnkkel, és mondja: hadnagy bajtárs nagy baj van. Mi az? Rám lőttek az oroszok. Hogy ez hol történt azt nem tudom, de rögtön arra gondoltam, nekünk sürgősen haza kell menni. Fel kellett még vennünk az orosz páncélosoknál hagyott katonánkat is. A civil már nem mert velünk jönni. Mentünk, ahogy tudtunk. Mire az orosz útzárhoz értünk leégett a kuplungunk. Felvettük a katonánkat, de messzire már nem jutottunk a kuplung miatt. Úgy toltuk be a kocsit Szalókra. Hogy a javításhoz világosságot gyűjtsünk ott az úton az nem tűnt jó ötletnek.”

November 4-én hajnalban az alakulat parancsnoka riadót rendelt el. Összehívta a forradalmi katonatanácsot és a vezető beosztású tiszteket, és megbeszélést folytatott velük. Ennek eredményeképpen arra az elhatározásra jutottak, hogy az ezred harci technikájával együtt kivonul a riadókörletbe.

November 3-án éjszaka valahonnan telefonáltak, hogy nagy csapatmozgások vannak a 3-as úton – folytatta az emlékezést a T tiszt. Jöttek vissza a szovjetek. De akkor már hallottuk a rádióban Nagy Imre felhívását is. Tudtuk, hogy megkezdték Budapest ostromát. A déli órákban egy civil ember jött a laktanyába, és mondta, hogy szovjet csapatok érkeznek Egerszalók felől. A Verpelét–egerszalóki összekötő út nagy, beláthatatlan útkanyarulatában állnak a tankok. A parancsnok úgy intézkedett, hogy három fő, Medvegy Mihály százados, Nyíri István főhadnagy és jómagam menjünk ki, nézzük meg mit csinálnak a szovjetek, és tudjuk meg mi a szándékuk. Kitűztük a fehér zászlót és elindultunk. Akkor már olyan híreket is kaptunk, hogy szovjet tankok szétlőtték Füzesabonyban a templomtornyot. (Ez Mezőkövesden történt K.J.) Kiértünk a kanyarhoz, ahol valóban ott álltak a harcokocsik. T 54-esek voltak. Amikor a szovjet katonák megláttak bennünket, beugráltak a tankokba és lezárták a nyílásokat. Medvegy Mihály, aki jól beszélt oroszul, hiszen a Szovjetunióban végzett, megpróbált beszélni velük, de egyelőre nem akartak előbújni. Aztán nagy nehezen egy tiszt mégis kidugta a fejét, és akkor Medvegy százados közölte, hogy az ezredparancsnokunk utasítására jöttünk, és kérjük, tájékoztassanak szándékaikról. A tiszt azt mondta, hogy neki mondanivalója nincs számunkra, de felveszi a kapcsolatot az előjárójával, és a tőle kapott utasításoknak megfelelően fog eljárni. Beszélt is valakivel rádión. A túlvétről azt kérdezték milyen alakulat tartózko-

dik a községben, milyen fegyverzettel rendelkezik, mennyi a létszáma. Amikor a kérdésekre válaszoltunk előjöttek a tankokból, és lefegyvereztek bennünket. Elvették a géppisztolyainkat, de a pisztolyokat meghagyták. Utasítottak bennünket, hogy menjünk vissza a laktanyába, és a hajnali órákban jöjjünk vissza, és közöljük, mi az ezredparancsnokunk elhatározása. Medveggy százados közölte, hogy mi a parancsnokunk utasítására jöttünk, semmiféle intézkedési jogunk nincs, és ígéreteket sem tehetünk, tehát csak azt mondhatjuk, hogy visszamegyünk a laktanyába, és tájékoztatjuk a parancsnokot. Hogy visszajövünk vagy sem, az az ő parancsaitól függ. Ahogy jöttünk visszafelé, a szovjet tankok is elindultak, és Verpelét fölött a Kerékkötő parton harcállást foglaltak, a laktanya felé irányított lövegcsövekkel. Mi visszajöttünk a laktanyába, Medveggy százados jelentette Horváth alezredesnek a történeteket. Horváth alezredes azt az utasítást adta, hogy hajnalban menjünk ki, és közöljük, hogy mi is csak az előljáróink utasítására cselekedhetünk. Hajnalban, amikor visszamentünk, a szovjeteket már nem találtuk ott. Úgy értesültünk, hogy a községen keresztül haladva távoztak. Azt nem tudtuk, hogy merre. Az áthaladásnak azonban volt egy sebesültje. Egy italos ember megpróbálta megállítani őket. Azt minden további nélkül eltaposták.

November 5-én, a délelőtti órákban egy helikopter jelent meg a laktanya fölött, majd a laktanya mellett leszállt. Ha jól emlékszem, egy szovjet ezredes szállt ki belőle, és a parancsnokkal tárgyalt. Hogy miről, azt én természetesen nem tudom, de az tény, hogy amikor a szovjet tiszt elment, az ezredet visszarendelték a riadókörletből. A bevonulás még a délutáni órákban megkezdődött, és rendben megtörtént. Olyan persze előfordult, hogy gépkocsi felborult, hiszen esős idő volt, de személyi sérülés nem történt.”

November 5-én – írja a jelentés – a szovjet katonai parancsnokság képviselője megjelent az ezrednél, és tájékoztatót adott. Az ezredparancsnok megismerve a valóságos helyzetet visszarendelte az alakulatot az elhelyezési körletbe, majd parancsot adott a harci technika és a fegyverzet karbantartására, valamint a lőszer leadására.²⁴ Hogy miről szólt ez a tájékoztató, azt eddigi ismereteink szerint nem lehet rekonstruálni.

„Azt hiszem november 4-én, vagy 5-én – kutat az emlékeiben a törzsfőnök – egy szovjet tiszt érkezett a laktanyába, és tárgyalt az ezredparancsnokkal. Úgy emlékszem egy szovjet páncélozott harcjárművön, egy BTR-en érkezett. A páncélcocsi légfűkjének a hangja, ahogy megállt a laktanya előtt, még most is a fülemben cseng. Hogy helikopteren érkezett volna, arról én nem tudok. Lehet hogy olyan is volt, de én egy BTR-re emlékszem. Ott voltam a tárgyaláson is, de sajnos szöveghűen már nem tudom felidézni, miről volt szó. Az biztos, hogy az ezred állapota, technikája felől érdeklődött, azt is megkérdezte, hogy milyen tevékenységet folytattunk az elmúlt időkben. Másra nem nagyon emlékszem. Egy azonban tény. Minket nem támadtak

meg, nem fegyvereztek le, technikánkat nem vették el és nem is hatástalanították. A tárgyalás után elment, s hosszú ideig felénk se néztek.”

November 5-én éjszaka és 6-án hajnalban az ezred legénységének mintegy 15–20 százaléka megszökött. „Fegyverrel, vagy a nélkül, gépkocsikkal és motorkerékpárokkal.”²⁵ A szökésekben közre játszhatott az is, hogy elterjedt a katonák között, a szovjetek lefegyverzik az alakulatot, és fogságba viszik a legénységet. Ugyanakkor Séra őrnagy, Gubacs és Dinnyés főhadnagyok a harcosokkal beszélgetve azt tanácsolták, hogy ha már szervezeten nem sikerült ellenállni a szovjeteknek, akkor menjen, ki merre tud, és kezdjenek partizánharcot.²⁶

„Aznapi egységügyeletes voltam – idézte fel a T tiszt. Mire az egység bevonult, már sötét volt. Az éjszakai órákban – pontosan nem emlékszem mikor – a telephely ügyeletes jelentette, hogy a telephely kapuján keresztül katonák tömegesen hagyják el a laktanyát gépjárműveken, fegyverrel. Mire én odaértem, ott már senki sem volt. Bizonyára figyeltek bennünket, mert amíg én a telephelyen voltam, addig a laktanya hátsó kapuján folytatódott a szökés. A tisztikar otthon volt a szállásán. Összesen hárman vagy négyen voltunk benn tisztek a laktanyában. Nem tudtuk megakadályozni. Egyébként, amikor a katonák elhagyták a laktanyát, kezdték a magukkal vitt fegyvereket eldobálni. Egészen a vasútállomásig szegélyezték az utat az eldobált fegyverek. Ezeket mi gyűjtöttük be, csakúgy, mint az elvitt gépjárműveket, mert azok is ottmaradtak az úton, ahol kifogyott belőlük az üzemanyag. Ezután a tisztek adtak őrséget a laktanyában és a lőszerraktár körül.

November 17-én a szökések még nagyobb méreteket öltöttek.

„Megkezdtük a szétszéledt katonák összeszedését, – emlékezett a decemberi napokra a törzsfőnök – mert november 4-e után tömegesen menekültek. Gyalog, motorkerékpáron, autón. Ki mivel tudott. Még műhelykocsit is elköltöttek. November első fele azzal telt, hogy a megszökött személyi állományt visszahozzuk. Kiszálltunk az illetékes hadkiegészítő parancsnokságokra, és egy ottani tiszttel felkerestük az önkényesen hazavonulókat. Magam is részt vettem ebben a munkában. A füzesabonyi kiegészítő parancsnokával még össze is veszttem, mert azt mondta, nem kéne már zaklatni ezeket az embereket. Én viszont azt tartottam, hogy aki nem szolgálta le a katonai idejét, az jöjjön csak vissza. Az öreg katonákat persze leszereltük. Olyan is volt, aki csak az egyenruháját küldte vissza. Ilyenkor csak az egyenruha került a kocsira. Az emberek belátták, hogy vissza kell jönniük, s nem is volt vita közöttünk. Azt persze nem állítom, hogy repestek az örömtől, amikor megjelentünk.”

1957. január elejére, – bár az egyéni fegyverekben és személyi felszerelésben mutatkozott némi hiány – az ezred személyi állományának nagy része, és a harci technika ismét együtt volt.²⁷

Ezzel dolgozatunk végére is értünk. Nem állíthatjuk, hogy részletes és pontos eseményleírást adtunk az ezred 1956. október–novemberi történetéről, hiszen sok forrás vár még feldolgozásra, így az eddig feltárt tények által kínált következtetések levonása is elhamarkodott lenne. Azt azonban kijelenthetjük, hogy a felső vezetés nélkül maradt alakulat tisztikara igyekezett minden olyan feladatot megoldani, – közrendvédelem, élelmiszerszállítás, katonai objektumok biztosítása – amelyet a forradalmi napok ráróttak. Hogy a szovjet csapatokkal nem vették fel a harcot, az csak katonai felkészültségüket mutatja. Hiszen a győzelem leghalványabb reménye nélkül pusztult volna a laktanyával együtt a település is.

Jegyzetek

1. Tumpek Jánossal készített interjú (A továbbiakban Tumpek János)
2. Flórián Lászlóval készített interjú (A továbbiakban Flórián László)
3. Bérces Emillel készített interjú
4. Tumpek János
5. Kilián Ferencel készített interjú (A továbbiakban Kilián Ferenc)
6. Kilián Ferenc
7. Kilián Ferenc
8. Flórián László
9. A 35. Nehézharcokosi-ezred eseményjelentése. Hadtörténeti Levéltár 1956-os gyűjtemény 4. Őrzési egység 87. 1. (A továbbiakban Jelentés)
10. Tumpek János
11. Jelentés 87.
12. Jelentés 90.
13. Jelentés 87.
14. Tumpek János
15. Jelentés 87.
16. Jelentés 87.
17. Jelentés 87.
18. Tumpek János
19. Jelentés 88.
20. Jelentés 88.
21. Jelentés 88.
22. Az 1956-os ellenforradalom alatt Heves megyében létrejött ellenforradalmi szervezetek BM Történeti Hivatal 57.
23. Jelentés 89.
24. Jelentés 90.
25. Jelentés 90.
26. Jelentés 90.
27. Jelentés 90.